

РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Р.В. МИКСЮК

ЛЕКСІЧНЫЯ ЗАПАЗЫЧАННІ ПРЫ ФАРМІРАВАННІ ЛЕСАГАСПАДАРЧАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

У ходзе развіцця галіны лясной гаспадаркі стваралася тэрміналагічная лексіка, фарміраванне якой адбывалася ва ўмовах развіцця і функцыянавання нацыянальнай мовы. Тым не менш, эканамічныя, палітычныя, культурныя зносіны паміж краінамі спрыялі ўзаемасувязі моўных з'яў, папаўненню слоўнікавага складу. Крыніцай запазычання лесагаспадарчай тэрміналогіі выступаюць славянскія і неславянскія мовы, прычым запазычанне адбываецца як непасрэдна з канкрэтнай мовы-крыніцы, так і праз пасрэдніцтва іншых моў. Напрыклад, лексемы *таксацыя*, *камбій*, *флора* запазычаны з лацінскай мовы непасрэдна, а лексема *квартал* — з лацінскай праз пасрэдніцтва нямецкай і рускай моў.

Гісторыя сцірае рамкі запазычанасці, асабліва, калі няма ярка выражаных прыкмет тыпу афіксаў *макра-*, *міні-*, *дыс-*, *дэз-*, *-ус*, *-ізм*, *-ёр* і падобных, бо ў выніку асваення іншамоўнага слова могуць быць зменены фанетычныя і граматычныя катэгорыі, могуць развівацца новыя слоўаўтваральныя сувязі і нават змяніцца лексічнае значэнне слова. Так, у складзе лесагаспадарчай тэрміналогіі ёсць шэраг запазычаных слоў, якія цалкам асвоены беларускай мовай і ўспрымаюцца сёння як спрадвечныя. Толькі спецыяльны навукова-этамалічны аналіз можа пацвердзіць неславянскае паходжанне такіх лексем, як *карагач*, *явар*, *бук*, *чага*, *сталюга*, *камель*, *тартак*, *дыля*. Побач з падобнымі лексемамі, якія ўжо асіміляваліся, сярод лесаводчых тэрмінаў вызначаецца пэўная група запазычаных слоў, у якіх вельмі адчувальнае іншамоўнае паходжанне: *флаэма*, *анабіёз*, *анаэробы*, *аксілафіты*, *раункіер*, *фітацэноз*, *сукіцэсія*, *эпіфіты* і інш.

Запазычныя словы прыйшлі ў лесагаспадарчую тэрміналогію разам з новымі рэаліямі, з'явамі і паняццямі (*хак*, *трактар-тралёўшчык*, *егер*, *шпона*, *дэндрарый*) у сувязі з сэнсвай канкрэтызацыяй і дыферэнцыяцыйнай моўнай сродкаў (*урочышча* — квартал, пэўная памерах частка ўрочышча; прыстасаванні для падняцця і транспарціроўкі лесу (*канаты*,

стропы, чокер, ланцугі) — такелаж), а таксама пад уплывам моды і жаданнем мець побач з уласнымі словамі сродкі міжнароднай тэрміналогіі (*біяэноз, інтрадукцыя, селекцыя, таксацыя, банітэт, тэрпенцін, флора, фауна, экалогія*).

Уласцівыя сучаснай беларускай мове запазычанні прыйшлі ў розны час і з розных моў, гэты працэс не спыняецца і сёння. Геаграфічнае становішча Беларусі садзейнічала шырокаму пранікненню іншамовных слоў яшчэ з часоў старажытнасці. З адных моў пранікалі адзінкавыя лексемы, з другіх — утваралі шматлікія групы. З ліку адзінкавых адзначым такія лексемы, як *тайга* — з якутскай; *чага*, нарасць на дрэве — з комі; *тундра, хак*, інструмент для падрэзкі кары пры падсочцы — з фінскай; *тартак*, шльня — з цюрскай; *трымер*, раскражвальная ўстаноўка мнагапільная — з англійскай мовы і інш.

Невялікі пласт лесагаспадарчых тэрмінаў складаюць запазычанні з французскай і нямецкай моў. Французскія запазычанні ў беларускай мове змяняюцца ў адпаведнасці з яе асаблівасцямі. Аднак фанетычны воблік многіх з іх вызначаны мовай-пасрэднай — рускай. Напрыклад, лексема *сартыменты* (рус. *сортименты*) — гэта скажонае французскае *assortiment*. Многія словы французскага паходжання, ужывальныя ў розных еўрапейскіх мовах — англійскай, нямецкай, галандскай, польскай і іншых сталі па сутнасці інтэрлексамі. Адсюль узнікае цяжкасць у вызначэнні крыніц запазычвання тых або іншых слоў і, такім чынам, аднясенне іх да французскіх запазычванняў. Лесагаспадарчая тэрміналогія налічвае невялікі, але прадуктыўны клас французскіх інтэрлексаў (*курціна, куліса, алея, масіў, баланс, каранцін, секатар, бутон, парцэла, ліяна, эстакада*), якія выкарыстоўваюцца ў асноўным для абазначэння дрэвамасіваў і лясной сартыментацыі.

Словы нямецкага паходжання сталі пранікаць у беларускую мову з XIII—XVI стст. непасрэдна з нямецкай праз гандлёвыя зносіны з балтыйскімі немцамі, пазней з нямецкімі каланістамі, рамеснікамі, а таксама праз польскае пасрэдняства, найбольш у другой палавіне XVI—XVII ст., калі паланізацыя беларускага насельніцтва стала надзвычай інтэнсіўнай. Узмацняліся нямецкія запазычанні праз пасрэдняства рускай мовы і працягваліся да XX ст. Тыя словы, якія праніклі ў беларускую мову праз пасрэдняства польскай мовы, часта разглядаюцца навукоўцамі як уласна паланізмы, напрыклад, *шнур, сталюга, грунт, дыля, гзбель*. На самой справе яны з'яўляюцца набыццём адной і другой моў. Частка запазычаных лексем у выніку метафарычных, метанімічных і функцыянальных пераносаў набыла на беларускай глебе новыя значэнні. Так, лексема *шталеры* (паперы для абклейкі сцен) набыла значэнне — роўныя рады дрэў, кустоў па абодва бакі дарогі. Частка слоў нямецкага паходжання перайшла ў беларускую мову, захаваўшы значэнне этымонаў, напрыклад, *бук, піхта, штабель, штаб*.

Лексіка грэка-лацінскага паходжання значна папоўніла фонд навуковай лесагаспадарчай тэрміналогіі. Некаторыя словы былі запазычаны вусным ці пісьмовым шляхам яшчэ ў старажытны перыяд у сувязі з прыняццем хрысціянства і непасрэднымі кантактамі з Візантыяй. На працягу XIV—XVIII стст. грэка-лацінскія тэрміны пашыраюць свае межы ў беларускай мове ў сувязі з перакладамі навуковай літаратуры.

Пастаноўка лясной гаспадаркі на навуковую аснову ў XIX—XX стст. патрабавала новых лексічных адзінак. Пры адсутнасці пэўнага тэрміна і немагчымасці яго стварэння сродкамі роднай мовы ўзнікла неабходнасць прамога, непасрэднага запазычання ў навуковым свеце заходнееўрапейскіх краін, дзе падобная тэрміналогія была ўжо створана, як правіла, на аснове грэчаскай або лацінскай мовы.

Паводле семантыкі грэцызмы і лацінізмы вылучаюцца найперш тым, што яны абазначаюць навуковыя паняцці розных галін ведаў, у тым ліку і галіны лясной гаспадаркі, дзе яны сустракаюцца ў складзе самых разнастайных лексіка-семантычных груп. Да іх ліку аднясем “назвы дрэў і кустоў” — *кедр, кіпарыс, платан, туя, акацыя, ціс*; “назвы частак дрэва” — *флаэма, камедзь, камбій*; “раслінныя згуртаванні” — *асацыяцыя, папуляцыя, сінузія*; “абстрактныя паняцці” — *анабіёз, біятон, біяцэноз, сукцэсія, банітэт, таксацыя* і інш.

Асноўная маса грэцызмаў і лацінізмаў складае пласт інтэрнацыянальнай лексікі. Такія тэрміны, як *экалогія, рэлікт, гібрыд, флора, фауна, міграцыя, селекцыя, акліматызацыя* і іншыя ўваходзяць у слоўнікавы склад шматлікіх моў свету.

Адзначым, што з асяроддзя запазычанняў неславянскай лексікі першае месца па колькасці лексічных адзінак займае грэка-лацінская тэрміналогія, а запазычання з іншых моў маюць даволі вузкае ўжыванне ў лесагаспадарчай тэрміналогіі.

Генетычная роднасць славянскіх моў, асабліва беларускай, рускай, украінскай, а таксама польскай, абумовіла актыўныя працэсы ўзаемаўплыву паміж імі. Беларуская мова мела непасрэдныя кантакты на працягу ўсёй гісторыі свайго развіцця з польскай мовай, таму паланізмы пачалі рана пранікаць у яе. Працэс запазычання ўзмацніўся пасля заключэння Люблінскай уніі 1569 г. і ўваходам беларускіх зямель у склад Рэчы Паспалітай. Праўда, з агульнай колькасці запазычаных лексем у лесагаспадарчую тэрміналогію трапіла іх невялікая колькасць. Значна большую ролю адыграла польская мова як мова-пасрэдніца.

Узаемадзеянне паміж беларускай і рускай мовамі найбольш актыўна праявілася ў канцы XVIII ст. пасля далучэння Беларусі да Расіі. Значную ролю ў развіцці лексікі беларускай мовы адыграла руская мова ў савецкі час, калі былі запазычаны і асвоены шматлікія галіновыя тэрміны, у тым ліку і лесагаспадарчыя.

Прыток запазычанай лексікі ўзрастае, ён непазбежны, як непазбежны зносіны розных народаў і краін. Апошнім часам узмацняецца тэндэнцыя да інтэрнацыяналізацыі лесагаспадарчай тэрміналогіі.

ЛІТАРАТУРА

- Булыка А.М.* Асаблівасці запазычання лексікі ў старабеларускай мове: Слова беларускае. Мн., 1994. С. 60–68.
- Володина М.И.* Национально и интернациональное в процессе терминологической номинации. М., 1993. 112 с.
- Жураўскі А.І.* Лексіка нямецкага паходжання ў беларускай пісьменнасці XV–XVIII стст. Беларуская мова. Мн., 1965. С. 60–73.
- Крукоўскі М.І.* Непасрэдныя запазычання. Слова беларускае. Мн., 1994. С. 210–216.
- Лексічныя запазычаныя ў беларускай мове XIV–XVIII стст. Мн., 1980. 236 с.
- Лотте Д.С.* Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов, терминологических элементов. М., 1982. 149 с.